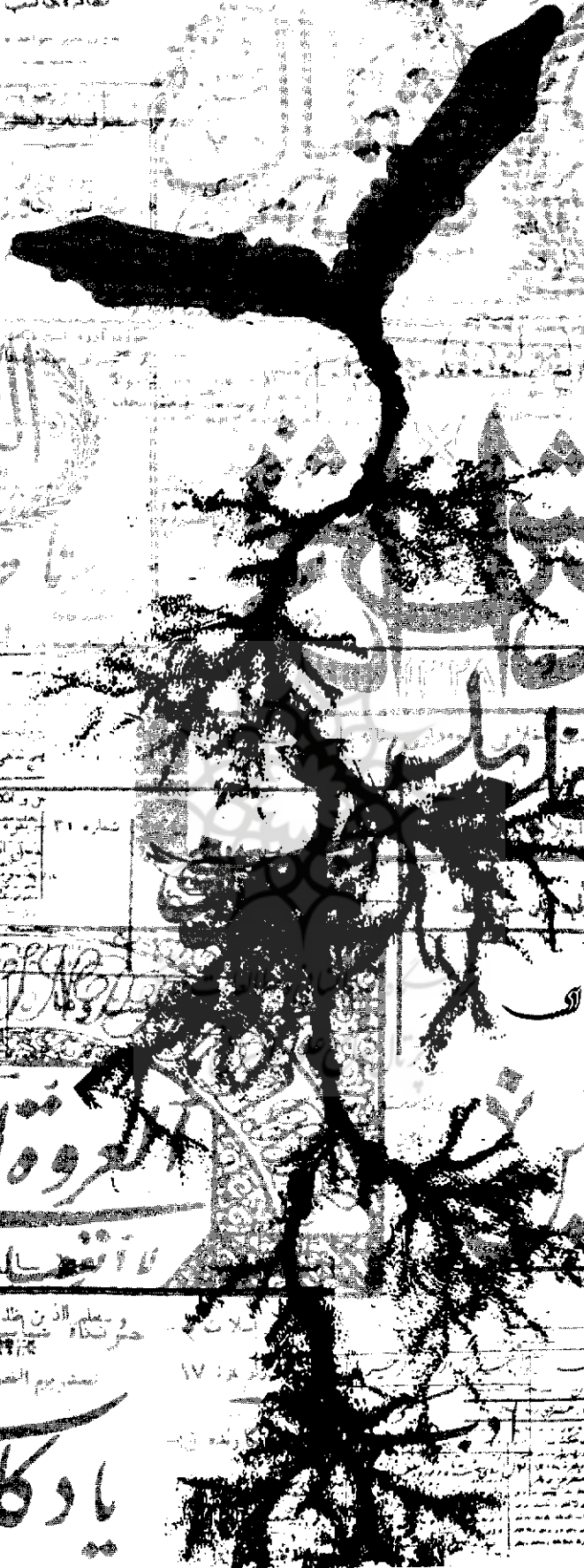
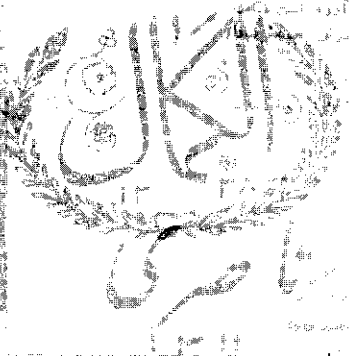

ایران

مقاله

نشان

رعد

عمر حیات

شماره ۲۱
مجله علمی و تحقیقی
پایه علمی و تحقیقی
مجله علمی و تحقیقی
پایه علمی و تحقیقی
مجله علمی و تحقیقی
پایه علمی و تحقیقی

در تحت نظر و مدیریت هیات مدیره

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

و معلمی ازین مکتبها ای معتمدان
مهرتگانه شماست ای اوستادان
۳۶ ۴۴۴۴/۳۶

ایران
اسفند
۱۳۳۱

یا دکار اعلا

مجله علمی و تحقیقی
پایه علمی و تحقیقی
مجله علمی و تحقیقی
پایه علمی و تحقیقی
مجله علمی و تحقیقی
پایه علمی و تحقیقی

دکتر سید غلام نبی احمد*

تاریخ و تحول روزنامه نویسی فارسی در ایران

واژه روزنامه یا روز نامه در زبان وادبیات فارسی تاریخ و سابقه طولانی دارد و در بسیاری از کتاب‌های کهن این واژه دیده می‌شود؛ چنانکه عنصری، فردوسی، ناصر خسرو، نظامی و خاقانی این واژه را به کار برده‌اند. روزنامه در نظم و نثر کهن به عنوان یک اصطلاح یونانی در معانی مختلف از جمله «دفتر حساب رسی» به کار رفته است. استاد محیط طباطبایی به نقل از غیث اللغات ابواسحاق کرمانی می‌نویسد: «روزنامه دفتر است مشتمل بر جمع و خرج و غیره و صورت احکام و پروانه‌جات و آنچه در دیوان واقع می‌شود»^۱ آنچه به طور کلی از منابع کهن مستفاد می‌شود این است که در آن زمان اتفاقات و حوادث روزانه و محاسبات و امور دیوانی و درباری و احوال وقایع جنگ و فتوحات را در دفتری ثبت و ضبط می‌کردند که به آن روزنامه یا روزنامه می‌گفتند. در زمان پادشاهی خشایارشا احوال جنگ‌ها، اوضاع شهرستان‌ها و اخبار داخلی کشور بر روی پوست و چرم نوشته و به وسیله قاصدان به سراسر ایران ارسال می‌شد. بعد از تسلط عرب‌ها بر ایران، روزنامه نویسی با تغییراتی همچنان ادامه

یافت. ابومسلم خراسانی علیه حکومت عباسیان قیام کرد. او برای آمادگی ایرانیان به قیام، شب نامه پخش می کرد.^۲

نویسنده و وزیر معروف آل بویه، صاحب بن عباد (متوفی ۳۲۵) روزنامه‌چهره‌ای داشت و احوال و وقایع روزانه را در آن می نوشت.^۳

رحیم رضازاده ملک در مورد واژه روزنامه در مقاله‌ای تحت عنوان «واژه روزنامه» اظهار می نماید که کلمه روزنامه در معنی و مفهوم امروزی اولین بار در کتاب «ماترا لاتار» اثر اعتماد السلطنه در زمان ناصرالدین شاه قاجار به کار رفته است.^۴

روزنامه نویسی در معنای امروز بعد از ورود صنعت چاپ به ایران در زمان محمدشاه قاجار (سال ۱۲۵۳ هـ. ق) آغاز گردید. میرزا صالح شیرازی نخستین کسی است که به همت وی روزنامه به معنای امروزی آن در ایران تأسیس شد. گروهی نام روزنامه او را «کاغذ اخبار» گذاشتند که ترجمه انگلیسی News paper است و گروهی آن را «اخبار دارالخلافة» خوانده اند که ترجمه Govt Buletin است.

البته بعید نیست که اسم کاغذ اخبار از روزنامه‌های هندوستان تقلید شده باشد؛ زیرا که در آن زمان در هند روزنامه‌های فارسی به نام «کاغذ اخبار» منتشر می شد. در مورد روزنامه میرزا صالح شیرازی که نمونه‌های آن ظاهراً در ایران موجود نیست از چند منبع، اطلاعاتی در دست داریم. کهن ترین سندی که درباره اولین روزنامه فارسی در ایران در دست داریم «اعلام نامه دولتی» است که سه ماه قبل از انتشار این روزنامه اعلام شده بود.^۵ منبع مهم دیگر مجله «انجمن آسیایی» است که به زبان انگلیسی در انگلستان منتشر می شد و در سال ۱۸۳۹ مطالبی راجع به روزنامه فارسی نوشته و یک شماره از روزنامه میرزا صالح شیرازی را عیناً به چاپ رسانده است.^۶

۳۸

منبع مهم دیگر در این مورد مقاله‌ای است از علی مشیری تحت عنوان «اولین روزنامه ایرانی».^۷ پس از تعطیلی روزنامه میرزا صالح شیرازی، در سال سوم سلطنت ناصرالدین شاه قاجار به تشویق و پشتیبانی میرزا تقی خان امیرکبیر روزنامه دیگری به مدیریت حاج میرزا جبار تذکره چی به سال ۱۲۶۸ هـ. ق در تهران شروع به کار کرد. اولین شماره این روزنامه با نام «اخبار دارالخلافة تهران» و دومین شماره، با نام «وقایع اتفاقیه» منتشر شد.^۸ از شماره ۵۱ به بعد به فرمان شاه، مطالعه آن به کارمندان و مأموران و حکام دولتی توصیه شد؛ زیرا که در آن حوادث و وقایع داخلی و خارجی چاپ می شد.^۹ از شماره ۴۷۲ به بعد در سال ۱۲۷۷ هـ. ق اسم این روزنامه به «روزنامه دولت علیه ایران» تغییر یافت و مدیریت آن بر عهده میرزا ابوالحسن خان صنیع الملک غفاری قرار گرفت. روزنامه با این نام جدید تا شماره ۵۹۱ (سال ۱۲۸۳ هـ. ق) منتشر می شد. در این سال وزارت علوم تحت نظارت اعتماد السلطنه قرار گرفت و به فرمان ناصرالدین شاه به جای «روزنامه دولت علیه ایران» چهار روزنامه با نام‌ها و در زمینه‌های مختلف انتشار یافت^{۱۰} و امور چاپ این روزنامه‌های دولتی به میرزا ابوالحسن خان صنیع الدوله سپرده شد که عبارت بودند از:

۱ - روزنامه دولتی بدون تصویر

- وقایع اتفاقیه: به فرمان امیر کبیر در سال ۱۲۶۷ هـ. در تهران به مدیریت حاجی میرزا جبار معروف به تذکره چی شروع به کار کرد. این روزنامه هفته‌ای یک بار چاپ و منتشر می‌شد و دارای ۸ صفحه بود. نخستین شماره آن به نام «روزنامه دارالخلافة تهران» منتشر شد که در صفحه اول آن نقش شیر و خورشید بود و عبارت «یا اسدالله الغالب» درج شده بود و در دو طرف آن تصویر دو درخت دیده می‌شد. این روزنامه علاوه بر اخبار و مقالات سودمند علمی و اعلامیه‌های دولتی و فرمان‌های شاهی، حاوی اخبار داخلی و خارجی بود. روزنامه وقایع اتفاقیه به مدت ۱۰ سال و مجموعاً در ۴۷۱ شماره انتشار یافت.

روزنامه دولت علیه ایران: روزنامه وقایع اتفاقیه پس از ۱۰ سال در سال ۱۲۷۷ هـ تغییر نام داد و با نام «روزنامه دولت علیه ایران» دوره جدیدی را آغاز کرد. در این دوره، روزنامه مصور هم شده بود و باید آن را نخستین روزنامه مصور فارسی دانست.^{۱۱} این روزنامه دارای تصاویر زیبای شاهزادگان، درباریان و رجال سیاسی آن دوره است که مخصوصاً به لحاظ منعکس کردن لباس‌های آن دوره اهمیت دارد. اخبار مربوط به دربار شاهی همیشه مهمترین بخش روزنامه بود و در آغاز قرار می‌گرفت. بعد از اخبار داخلی، ترجمه‌های اخبار خارجی از روزنامه‌های پاریس، مصر و هند به چاپ می‌رسید. همانطور که گفته شد در سال ۱۲۳۸ هـ. به دستور ناصرالدین شاه روزنامه دولت ایران به چهار روزنامه مستقل تبدیل شد تا بیشتر شبیه به روزنامه‌های اروپایی شود.

- حکیم الممالک: این روزنامه مبتنی بر خاطرات و وقایع و حوادث سفر ناصرالدین شاه از تهران به خراسان در سال ۱۲۸۳ هـ بود. این خاطرات به وسیله میرزا علی نقی حکیم الممالک به رشته تحریر در آمده و در واقع سفر نامه است. پرفسور ادوارد براون در کتاب خود درباره مطبوعات ایران نوشته است که نویسنده این روزنامه خود ناصرالدین شاه بوده است که فقط سه شماره از آن منتشر شد.^{۱۲}

- ایران: روزنامه ایران در سال ۱۲۸۸ هـ در تهران به مدیریت محمدحسن خان انتشار یافت. بعد از درگذشت محمدحسن خان مدیریت آن به محمد باقر خان ادیب الممالک رسید. این روزنامه دولتی بود و نشان رسمی کشور که شیر و خورشید بود در بالای آن قرار داشت؛ اما از شماره ۴۴ به بعد نقش شیر و خورشید حذف شد و در سرلوحه کلمه ایران به خط نستعلیق قرار گرفت. مطالب روزنامه اخبار درباره فرمان‌های شاهی، احکام رسمی، عزاداری‌های مذهبی و... بود

بخشی هم به مطالب علمی و ترجمه‌های تاریخی اختصاص داشت.

- اطلاع: اطلاع تنها روزنامه ایرانی است که به مدت طولانی بی وقفه انتشار یافت. در سال ۱۲۹۵ در زمان ناصرالدین شاه تأسیس شد و هر دو هفته یک بار منتشر می‌شد؛ اما صدر هاشمی نوشته است که هفتگی بود. در مورد تاریخ آغاز انتشار آن هم اختلاف وجود دارد. صدر هاشمی در مورد این روزنامه می‌گوید: «اخبار مهم تاریخی و سیاسی جهان در این روزنامه منعکس می‌شد و لذا به جهت اطلاعات بین المللی و منابع و مأخذ، منبع معتبری است».^{۱۳}

- معارف : روزنامه معارف در سال ۱۳۱۶ هـ از طرف انجمن معارف ایران در تهران به خط نسخ، چاپ سنگی می‌شد و چهار صفحه داشت. این روزنامه از شماره ۲۶ به بعد به جای دوبار در ماه، به صورت ده روزه یعنی سه بار در ماه منتشر می‌شد.

نویسنده مقاله در خصوص هر یک از روزنامه‌های معرفی شده، به اجمال تاریخ انتشار، نحوه انتشار، موضوع، صاحب امتیاز و نوع قطع و چاپ و ... آن را توضیح داده است که به دلیل تطویل، برخی از عنوان‌ها برگزیده و به اجمال معرفی شد. در پایان می‌خوانیم:

به طور کلی می‌توان گفت که روزنامه‌نگاری فارسی در دوره مشروطیت رونق بیشتری یافت و روزنامه‌های فارسی بسیاری پدید آمد. در میان آنها، دو روزنامه « نسیم شمال » و « صوراسرافیل » محبوبیت و ویژگی خاصی در ایران کسب نمود که بدون توجه به آنها نمی‌توان نهضت مشروطیت را چنانکه بود باز شناخت.

منابع و مأخذ

- ۱- آدمیت، فریدون، روزنامه‌های ادبی در ایران.
- ۲- آرین پور، یحیی، از صبا تا نیما و از نیما تا روزگار ما، ۳ جلد، تهران، زوار، ۱۳۷۴.
- ۳- آژند، یعقوب، ادبیات نوین ایران، تهران امیر کبیر، ۱۳۶۳.

- ۴- استعلامی، محمد، بررسی ادبیات امروز ایران، تهران، امیر کبیر.
- ۵- شناخت ادبیات امروز، تهران، امیر کبیر.
- ۶- ادبیات دوره بیداری معاصر.
- ۷- افشار، ایرج، روزنامه اخبار مشروطیت و انقلاب، تهران، امیر کبیر، ۱۳۵۱.
- ۸- باستانی، محمد ابراهیم، تاریخ مطبوعات کرمان.
- ۹- باقریان نژاد اصفهانی، زهرا، روزنامه و روزنامه نگاری در ایران، اصفهان، مولانا.
- ۱۰- برزین، مسعود، مطبوعات ایران، تهران، بهجت، ۱۳۵۲.
- ۱۱- شناسنامه مطبوعات ایران، تهران، بهجت، ۱۳۷۱.
- ۱۲- برون، ری، جی، تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران، ترجمه محمد عباسی، معرفت.
- ۱۳- پروین، ناصرالدین، تاریخ روزنامه نگاری ایرانیان و دیگر پارسی نویسان، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- ۱۴- حسین زاده، منصور، تاریخ مجلات کودکان و نوجوانان، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۱۵- ذاکر حسین، عبدالرحیم، مطبوعات سیاسی ایران در عصر مشروطیت.
- ۱۶- سرتیب زاده، بیژن، فهرست روزنامه‌های موجود در کتابخانه ملی ایران.
- ۱۷- شیخ الاسلام، پری، زبان روزنامه نگاران و اندیشمندان ایران.
- ۱۸- صبا گردی مقدم، احمد، راهنمای روزنامه‌های ایران (تهیه و تنظیم کتابخانه ملی ایران).
- ۱۹- صلح جو، جهانگیر، تاریخ مطبوعات در ایران و جهان.
- ۲۰- طباطبایی، محیط، تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران، تهران، بهجت، ۱۳۷۵.
- ۲۱- قاسمی، فرید، راهنمای مطبوعات ایران.
- ۲۲- سرگذشت مطبوعات ایران، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۲۳- گویل، کهن، تاریخ سانسور در مطبوعات ایران، تهران، آگاه، ۱۳۶۲.
- ۲۴- محبوبی اردکانی، حسین، تاریخ مؤسسات تمدن جدید ایران.
- ۲۵- مراقبی، غلام حسین، مطبوعات و سیاست ایران.
- ۲۶- نفیسی، سعید، تاریخچه مطبوعات ایران.
- ۲۷- هاشمی، صدر، تاریخ جراید و مجلات ایران.
- ۲۸- Peter, Avery: "The cambridge History of Iran" vol. 7, cambridge, 1991.

مجلات

- ۱- ایران نامه، ویژه نامه روزنامه نویسی، سال شانزدهم، آمریکا، ۱۳۷۷.

- ۲- تحقیقات روزنامه نگاری، نخستین روزنامه چاپی فارسی در ایران، سال اول، ش ۱، ۱۳۴۴.
- ۳- راهنمای کتاب: جریان‌های ادبی در مجلات فارسی، ایرج افشار، ش ۷- ۵، ۱۳۵۶.
- ۴- روشنفکر، سرگذشت روزنامه و مجله در ایران، سال ۱۰، ش ۴۸۳، آذر ۱۳۴۱ ش.
- ۵- سخن، روزنامه‌های فارسی منتشر شده در خارج از ایران، محمود نفیسی، ش ۴۰۳، دوره ۲۰۵.
- ۶- اولین روزنامه ایرانی، علی مشیری، دوره ۱۴، ش ۷.
- ۷- صبح آزادگان، سیری در روند مطبوعات ایران، ش ۲۹- ۶، سال ۱۳۶۲.
- ۸- کاوه، روزنامه نگاری در ایران، تقی زاده، سال ۲، دوره جدید، ش ۶.
- ۹- یادگار، راجع به تاریخ روزنامه نگاری در ایران، رضا صفی‌نیا، سال دوم، اوت، سپتامبر ۱۹۴۵.
- ۱۰- _____، نخستین روزنامه چاپی در ایران، ش ۲، اکتبر و نوامبر ۱۹۴۴.

پاورقی

- * استاد رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه و مسئول بخش نسخ خطی کتابخانه خدابخش ایالت بیهار
- ۱ - تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران، مرحوم محیط طباطبایی، ص ۱۴.
 - ۲ - روزنامه نگاری در ایران، زهرا باقری نژاد، ص ۱۰.
 - ۳ - رشته‌های فارسی در سراسر جهان، دکتر م.م. مسعودی، ص ۱۱.
 - ۴ - مجله تحقیقات روزنامه نگاری، رحیم رضازاده ملک، ش ۳، سال اول.
 - ۵ - از صبا تا نیما، یحیی آرین پور، ج ۱، ص ۲۳۵.
 - ۶ - مجله انجمن آسیا (JOURNAL OF ASIATIC SOCIETY) ج ۵، ص ۲۳۵.
 - ۷ - مجله انجمن، مقاله اولین روزنامه ایرانی، علی مشیری، دوره ۱۴، ش ۷.
 - ۸ - The EAMBRIDGE HISTORY OF IRAN , VOL.7,P.820.
 - ۹ - روزنامه وقایع اتفاقیه، نمره ۵۱، پنجشنبه ربیع الاول ۱۲۶۸ هـ.
 - ۱۰ - تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران، پیشین، ص ۲۷.
 - ۱۱ - از صبا تا نیما، یحیی آرین پور، ج ۱، ص ۲۳۸.
 - ۱۲ - تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت، ادوارد براون، ترجمه محمد عباسی، ج ۱، ص ۲۱۹.
 - ۱۳ - تاریخ جراید و مجلات، صدر هاشمی، ج ۱، ص ۱۹۴.